

MACIEJ CESARZ

Uniwersytet Wrocławski

Narodziny i źródła ideologii faszyzmu chińskiego w okresie Nanking (1927–1937)

W ciągu ostatnich dwudziestu lat grono historyków i sinologów toczyło spór na temat charakteru rządów sprawowanych w Chinach przez Chiang Kai-sheka w latach 1927–1937, a zatem okresie nazywanym popularnie dekadą Nanking. Dyskusja ta, toczona przeważnie na łamach magazynu „China Quarterly” przez badaczy, takich jak Maria Hsia Chang, Lloyd Eastman czy Frederick Wakeman, nie przyniosła wszakże jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy reżim lub ideologia Chianga w istocie były faszystowskie. Dzieje się tak nie tylko za sprawą skąpego materiału źródłowego, lecz także wskutek problemów natury terminologicznej. Nie jest do końca jasne, jakiej definicji „faszyzmu” bądź „ideologii faszystowskiej” używają poszczególni badacze w omawianym kontekście; nie ma przede wszystkim konsensusu co do kwestii, czy pojęcia używane na gruncie nauki europejskiej są (a jeżeli tak, to w jakim zakresie) adekwatne do realiów chińskich.

O ile wywody prezentowane na łamach „China Quarterly” (bądź w innych publikacjach) przez wspomnianych ekspertów świadczą niewątpliwie o postępie badań na temat istoty reżimu wprowadzonego przez Chianga, o tyle kwestia zasadniczych inspiracji, które zdeterminowały strukturę oraz idee lansowane w ramach powołanego ugrupowania Niebieskich Koszul (*Blueshirts*) nadal pozostaje otwarta. Większość badaczy za pierwowzór tej organizacji uznaje ugrupowania powstałe na gruncie włoskim i niemieckim, niemniej z perspektywy obecnie dostępnych źródeł wydaje się to daleko idącym uproszczeniem. Wnikliwa analiza chińskich realiów historycznych wskazuje, że skupienie się znacznej części autorów na strukturze organizacyjnej i nazwie formacji Niebieskich Koszul może być mylące: dlatego współcześnie niektórzy w ogóle bagatelizują ten problem i podkreślają, że niebieski mundur nosił „mistrz” (bądź „nauczyciel”) Chiang Kai-sheka: Sun Yat-sen. Znamca tematu, Chung Doocum, dowiódł z kolei, że historia

Chin zna wiele przykładów stowarzyszeń o zbliżonej nazwie; w czasach dynastii Ming funkcjonowała np. komórka tajnej policji cesarskiej nazywana „Strażnikami w Brokatowych Koszulach” (*Jinyiwei*)¹.

Niniejszy artykuł stanowi zatem próbę dowiedzenia tezy, iż Chiang Kai-shek mógł z równym powodzeniem odwoływać się do istniejących wcześniej wzorców chińskich, zarówno w wymiarze strukturalnym, jak ideowym, a jeżeli kopiował rozwiązania charakterystyczne dla faszyzmu, to bazował przede wszystkim na jego wersji w wydaniu nie tyle europejskim, ile japońskim.

Charakterystyka reżimu Chiang Kai-sheka, hasła jego propagandy i ideologii z okresu nankińskiego nie jest, jak wspomniano, celem tej publikacji, niemniej warto przytoczyć kilka zasadniczych uwag na ten skomplikowany skądinąd temat, jak również na temat samego lidera Niebieskich Koszuł².

Urodzony w 1887 r. Chiang Kai-shek wywodził się z kręgów zamożnego kupiectwa i odziedziczył „konwencjonalny, sino-japoński, konfucjański, a zatem nieliberalny światopogląd”³. Istotnie, osobowość młodego Chianga kształtowała się w oparciu o dzieła klasyków literatury chińskiej, których nauki wpajał mu ojciec cieszący się sławą lokalnego mędrca. Pomimo pacyfizmu, jaki próbowała zaszczepić mu jego matka (buddystka), Chiang wykazywał zainteresowanie wojskowością, „podobnie jak de Gaulle, marząc o karierze wielkiego wodza” i żywiąc (nieczęste wśród Azjatów) „przekonanie o własnej wyjątkowości”⁴.

Młodzieńcze inklinacje zaważyły na późniejszych poglądach Chianga, wyznającego zasadę, że każda władza powinna opierać się przede wszystkim na armii (w istocie – stanowiła ona jego podstawowe polityczne zaplecze w okresie nankińskim)⁵. Zainteresowania i zdolności zapewniły mu wstęp do szkoły militarnej w Japonii. W 1907 roku, będąc słuchaczem akademii wojskowej w Tokio, związał się z grupą chińskich rewolucjonistów snujących plany obalenia władząjącej w Chinach dynastii mandżurskiej i kultywujących idee socjalizmu, anarchizmu i darwinizmu społecznego⁶. Przystąpił wówczas do stworzonej przez Sun Yat-sena organizacji Tung meng-huei, czyli Stowarzyszenia Wspólnej Sprawy,

¹ Ch. Dooeum, *Elitism Fascism: Chiang Kaishek's Blueshirts in 1930's China*, Ashgate, Aldershot 2000, s. 89.

² Szczegółową analizę rządów republikańskich w Chinach zawierają prace: J.C. Strauss, *The Evolution of Republican Government*, „The China Quarterly”, no 150, Special Issue: Reappraising Republic China, Jun. 1997, s. 329–351; J. Fitzgerald, *Awakening China: Politics, Culture and Class in The Nationalist Revolution*, Stanford University Press, Stanford 1997; L. Eastman, *The Nationalist Era in China, 1927–1949*, Cambridge University Press, Cambridge 1993; K.S. Lieu, *Struggle for Democracy: Sung Chiao-jen and the 1911 revolution*, University of Kalifornia Press, Berkeley 1971, s. 127–201.

³ J. King-Fairbank, *Historia Chin – nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996, s. 264.

⁴ M. Bankowicz, *Demokraci i dyktatorzy. Przywódcy polityczni współczesnego świata*, Kraków 1993, s. 32. Jest to jedna z wyjątkowo nielicznych polskich publikacji opisujących postać i poglądy Chiang Kai-sheka.

⁵ H. van de Ven, *The Military in the Republic*, „The China Quarterly”, no 150, s. 370.

⁶ P. Zarrow, *Anarchism and Chinese Political Culture*, New York 1990, s. 273.

która dała następnie początek Partii Narodowej (Kuomintang). W 1911 r., służąc jako żołnierz w 13. pułku artylerii w Takada, dowiedział się o wybuchu rewolucji republikańskiej i wrócił do Chin, aby wziąć aktywny udział w wydarzeniach w kraju. Jego motywację umacniała już ideologia chińskiego ruchu narodowego, opracowana przez Sun Yat-sena, ujęta w Trzy Zasady Ludu (San Min-Chu-i), definiowane jako niepodległość, konstytucyjna demokracja i socjalizm agrarny (bądź społeczny dobrobyt)⁷. Jednak po ustabilizowaniu sytuacji w państwie w 1913 r. były urzędnik cesarski Yuan Shih-kai opanował strategicznie ważne rejony kraju i wprowadził dyktaturę zmierzającą do utrzymania konserwatywnej linii rządów w Chinach. Kuomintang zdelegalizowano, a wielu jego aktywistów, w tym Chiang, musiało się ukrywać. Dekadę 1912–1924 spędził głównie w Szanghaju; w tym okresie uczestniczył w wielu politycznych i wojskowych operacjach na terytorium Chin, studiował dzieła z zakresu strategii militarnej i chińskiej filozofii⁸. Utrzymywał również szerokie kontakty ze światem przestępczym, zwłaszcza szanghajskim Zielonym Gangiem, któremu służył pomocą w operacjach na giełdzie w zamian za ochronę przed ścigającą Chianga policją Yuan Shih-kaia⁹.

W 1923 roku Kuomintang doprowadził do częściowego zjednoczenia Chin i utworzenia rządu w Kantonie z Sun Yat-senem jako prezydentem. Chianga wysłano wówczas do Moskwy, aby przestudiował zasady organizacji państwa sowieckiego w ramach propozycji współpracy Partii Narodowej z Komunistyczną Partią Chin. Jednak Rosja sowiecka, jak napisał po latach, rozczarowała go: „uświadomiłem sobie, że sowieckie instytucje polityczne były instrumentami tyranii i terroru, z gruntu nie przystającymi do systemu politycznego Kuomintangu, opartego na Trzech Zasadach Ludu”¹⁰. Od tego momentu datuje się również radykalny antykomunizm, który stał się nieodłączną cechą poglądów Chiang Kai-sheka. Jednak Sun Yat-sen nie podzielał tych obaw i doprowadził do utworzenia wspólnego frontu z komunistami, wobec czego Chiang poświęcił się dążeniom do zjednoczenia kraju zdominowanego wówczas przez niemal udzielnych władców militarnych¹¹.

Przedwczesna śmierć Sun Yat-sena w 1925 roku wywołała w Kuomintangu organizacyjny oraz ideologiczny ferment. Sprzyjało to szybkiemu umocnieniu

⁷ Na temat koncepcji Trzech Zasad Ludu zob. publikację Sun Yat-sena: *Three Principles of the People and Fundamentals of National Reconstruction*, China Cultural Service, Taipei 1953.

⁸ Por. biografię Chianga japońskiego autora: K. Furuya, *Chiang Kai-shek: His Life and Times*, St. John's University Press, New York 1981, s. 92.

⁹ Chiang figurował w policyjnych kartotekach jako członek tej organizacji przestępczej. J. Fenby, *Generalissimo: Chiang Kai-shek and the China He Lost*, Free Press, 2003, s. 42; B.G. Martin, *The Shanghai Green Gang: Politics and Organized Crime, 1919–1937*, California University Press, Berkeley 1996, s. 218.

¹⁰ M. Bankowicz, *op. cit.*, s. 88.

¹¹ Na temat skomplikowanych realiów życia polityczno-społecznego w tych czasach por. zwłaszcza monumentalną, wielotomową (sam opis czasów republikańskich zawiera ponad 1000 stron) historię Chin: J. King-Fairbank, A. Feuerwerker (ed.), *The Cambridge History of China. Republican China 1912–1949*, Vol. 13, Part 2, Cambridge University Press, Cambridge 1986.

wpływów politycznego spadkobiercy Suna – Chiang Kai-sheka, który narzucił Partii Narodowej własną interpretację „katechizmu” Chin republikańskich, jaki stanowiły Trzy Zasady Ludu. W 1927 roku, dwa lata po śmierci „nauczyciela”, zerwał współpracę Kuomintangu z komunistami i przeprowadził antylewicowy zamach stanu. Ogłosił się wówczas jedynym politycznym sukcesorem Sun Yat-sena i (przy wydatnej pomocy kryminalistów z Zielonego Gangu) doprowadził do rzezi kierowanych przez Czou en-laia komunistów w Szanghaju. U progu lat 30. skoncentrował w swych rękach olbrzymią władzę polityczną i wojskową: został premierem rządu, przewodniczącym Rady Państwa, liderem Kuomintangu oraz głównodowodzącym armii – Generalissimusem. Roztoczył wówczas „polityczną kuratelę” nad narodem w ramach dyktatury Kuomintangu. Posunięcie to prezentował jako zgodne z koncepcją rewolucji Sun Yat-sena, przewidującą co prawda ustanowienie demokracji parlamentarnej, ale po okresie dyktatorskich rządów Partii Narodowej. Przeszedł również, za sprawą nowej żony Mej-ling Sung, metodystki, na chrześcijaństwo i odmienił swój dotychczasowy wizerunek (frywolnego kobieciarza), przyjmując ascetyczny tryb życia¹².

W roku 1927 Chiang zdołał utworzyć rząd w Nankinie, który funkcjonował przez 10 lat i którego skład oparty był na konserwatywnym i reformatorskim skrzydle Partii Narodowej. Był to, jak oceniają niektórzy, „najbardziej obiecujący ze wszystkich rządów, które powstały po upadku cesarstwa”¹³. Wielu jego urzędników było bowiem patriotami wykształconymi za granicą i zaznajomionymi z funkcjonowaniem nowoczesnego państwa narodowego. Jednakże potencjał rządu nankińskiego został zniszczony przez agresję japońską w 1937 roku; 10-lecie stanowiło okres zbyt krótki dla dokonania przeobrażeń, które wyprowadziłyby Chiny z cywilizacyjnego regresu. Ponadto trapiły go liczne słabości systemowe. Wskutek reorganizacji Kuomintangu według bolszewickich zaleceń granica między rządem a Partią Narodową szybko zaczęła się zacierać, a sam Kuomintang stał się częścią chińskiej biurokracji. Zrezygnowano ze współpracy z ruchem masowym, a wszechobecny reżim biurokratyczny, arogancja, korupcja i militarizm zraziły do partii znaczną część społeczeństwa¹⁴. W rezultacie Kuomintang utracił wielu członków, stając się organizacją skupiającą *de facto* już tylko urzędników i wojskowych, którzy dążyli jedynie do ugruntowania swojej władzy, w czym przypominali bardzo dawne reżimy dynastyczne. Chiang Kai-shek miał stwierdzić wówczas z goryczą: „członkowie partii nie troszczą się już ani o zasady, ani o masy. [...] Rewolucjoniści się zdegenerowali, utracili rewolucyjnego ducha i rewolucyjną odwagę. Rewolucja chińska się nie udała”¹⁵.

¹² B. Crozier, *The Man Who Lost China: the First Full Biography of Chiang Kai-shek*, August and Robertson, London 1977, s. 366.

¹³ J. King-Fairbank, *Historia Chin...*, s. 265.

¹⁴ E. Levich, *The Kwangsi Way in Kuomintang China, 1931–1937*, Armonk, 1993, s. 77; także Ch. Henriot, *Shanghai, 1927–1937: Municipal Power, Locality and Modernization*, University of California Press, Berkeley 1993, s. 232 i nast.

¹⁵ J. King-Fairbank, *Historia Chin...*, s. 270.

Generalissimus szybko pozbył się złudzeń odnośnie do własnej partii; zraził się również do demokracji typu zachodniego, gdyż nie gwarantowała silnego przywództwa. Korzystając zatem ze skumulowanej w swoich rękach władzy, postanowił stworzyć i wprowadzić w życie nową ideologię, adekwatną do realiów politycznych i zdolną zreorganizować oblicze ruchu narodowego. Nadając swej doktrynie nowy kształt, stwierdzał, że współtworzą ją zarówno Trzy Zasady Ludu, jak i rdzennie chińskie zasady etyczne. Odtąd głównym czynnikiem rozwoju społecznego stało się „scentralizowane państwo oraz etyka oparta na ortodoksyjnych chińskich koncepcjach moralnych”¹⁶.

W tym właśnie okresie Chiang i zgrupowana wokół niego elitarna grupa nacjonalistów chińskich, zachowując spuściznę ideową, jaką pozostawił „doktor Sun”, zwrócili się ku faszyzmowi, który w ich mniemaniu stanowił najszybszą drogę zmierzającą do modernizacji Państwa Środka. Skala ekonomicznych problemów, z jakimi borykała się młoda republika chińska u progu lat trzydziestych, była tak przegniatająca, iż Chiang, jako ideowy sukcesor Sun Yat-sena, z pełną świadomością sięgnął do radykalnych koncepcji, oferujących wizję szybkiej i skutecznej reorganizacji kraju. W rezultacie, podobnie jak wielu aktywistów z różnych krajów, uległ ostatecznie urokowi faszystowskiej koncepcji socjalizmu skojarzonej z ideą narodowej unifikacji, stwarzających obietnicę ostatecznego zjednoczenia Chin i powtórzenia spektakularnych sukcesów z lat 20. i 30., które stały się udziałem innych państw: Włoch, Niemiec, ale przede wszystkim... Japonii¹⁷. Nowa ideologia Chianga tworzyła zatem specyficzny amalgamat, na który ostatecznie złożyły się idee Sun Yat-sena, konfucjanizmu, chrześcijaństwa i faszyzmu, ukierunkowanie na odnowę moralną społeczeństwa poprzez kult tradycyjnych zasad etycznych i wpajanie samodyscypliny. Wyrazem tej doktryny rygoryzmu moralnego stał się Ruch Nowego Życia, powołany w 1934 r. i wspierany przez autorytarno-militarystyczne rządy Chianga, których elitę stanowiła m.in. umundurowana formacja Niebieskich Koszul i tajne stowarzyszenie Lixingshe. Odrodzenie moralne narodu stało się odtąd myślą przewodnią lidera Kuomintangu, a jego ambicją „zmilitaryzowanie społeczeństwa i oparcie go na zasadach wodzowskich”¹⁸.

Ruch Nowego Życia miał za zadanie „umocnić ducha narodu”, któremu Generalissimus zarzucał słabość, niedyscyplinowanie oraz brak szacunku dla państwa. Za wzór stawiał Japonię i Niemcy, które zdołały odrodzić się po klęsce w I wojnie światowej. Postulaty ruchu oparł na „czterech cnotach oraz ośmiu zasadach”. Wspomniane cnoty to: przyzwoitość, sprawiedliwość, uczciwość i szacunek dla samego siebie; zasady przybrały zaś formę obywatelskich przykazań, w myśl których należało rozpatrywać jedynie terażniejszość, przyjąc odpowiedzialność za odnowę narodu, zachować prostotę, porządek, jasność i czystość

¹⁶ S. Jedynek, *Ex oriente lux. Szkice filozoficzno-antropologiczne dla miłośników kultur Wschodu*, Lublin 1995, s. 107.

¹⁷ Ch. Dooeum, *op. cit.*, s. XI.

¹⁸ M. Bankowicz, *op. cit.*, s. 93.

w ubiorze, jedzeniu i życiu, odrzucić przywiązanie do wartości materialnych, wykazywać zdecydowanie w działaniu i dotrzymywać obietnic¹⁹. Idea unifikacji narodu wsparta dyktaturą Chianga oraz zorganizowanie społeczeństwa na zasadach wodzowskich były i są powszechnie kojarzone z naśladownictwem europejskiego faszyzmu bądź nazizmu, tym bardziej że sam Chiang częstokroć wspominał o potrzebie „nacuihua”, czyli nazyfikacji Chin. Akceptował też kult własnej osoby jako *führera* lub „nauczyciela” (*lingxiu*), a powołane przez niego tajne i półtajne formacje wykazywały organizacyjne konotacje z europejskimi strukturami powołanymi przez faszystów z Włoch i Niemiec²⁰. Czy jednak rzeczywiście zasadnicze źródła inspiracji leżały w Europie?

Jest prawdopodobne, że najbliższym współpracownikom Generalissimusa i jemu samemu imponowały nie tylko sukcesy Włoch czy Niemiec, lecz także przede wszystkim osiągnięcia imperializmu japońskiego. Faszyzm w Japonii wykazuje liczne konotacje z reżimem Chianga z okresu nankińskiego; trudno też oprzeć się wrażeniu, że Generalissimus nawiązywał wprost do rozwiązań wypracowanych właśnie w tym kraju. Prawicowo zorientowane ruchy faszystowskie, które pojawiły się w Japonii po I wojnie światowej, współpracowały i cieszyły się znacznym poparciem środowisk wojskowych. Co prawda wiele z tych ugrupowań za cel wyznaczało sobie jedynie „zachowanie japońskiego ducha”, nie wypracowały żadnego sprecyzowanego programu reform, niemniej zwalczały one formacje lewicowo nastawionych studentów, związki robotniczo-chłopskie i różne grupy komunistów. Jednym z liderów tych kierowanych nacjonalizmem organizacji nowego typu był Kita Ikki (1883–1937), zafascynowany ideami darwinizmu społecznego i nacjonalizmu rewolucjonista, który spędził kilka lat w Chinach po przewrocie w 1911 r. Pracował wówczas dla japońskiego wywiadu i był członkiem tajnej formacji o nazwie Stowarzyszenie Czarnego Smoka²¹. Po powrocie z Chin napisał książkę *Nippon Kaizo hoan taiko* (Zasady wstępnej rekonstrukcji

¹⁹ M. Bankowicz, *op. cit.*, s. 93. Wakeman cytuje inauguracyjne przemówienie Chianga: „Nazywają nas terrorystami, ale to bez znaczenia. Najważniejsza kwestia to stworzenie rewolucyjnej atmosfery. By uratować Chiny, musimy wskrzesić narodowego ducha. Nasza organizacja weźmie za to odpowiedzialność. Lojalność (Hong), posłuszeństwo (xiaoshun), cnota (dexing), miłość (ai), harmonia (he) powinny stać się naszymi głównymi zasadami prowadzącymi do osiągnięcia oświecenia (li), czystości (lian) oraz poczucia wstydu (chi), składających się na narodowego ducha Chińczyków. Sukces włoskich faszystów niech nam będzie przykładem. Jeśli chcemy, by nasza rewolucja zwyciężyła, musimy ustanowić partyjną dyktaturę”. F. Wakeman, *A Revisionist View of the Nanking Decade: Confucian Fascism*, „The China Quarterly”, no 150, s. 394.

²⁰ F. Wakeman, *op. cit.*, s. 396. Chiang Kai-shek do niedawna otaczany był prawdziwym kultem na Tajwanie, gdzie schronił się wraz z 2 milionami swych zwolenników po przegranej wojnie z komunistami. Niemniej ostatnio ów kult słabnie, coraz częściej krytykowana jest chiangowska idea jedności Chin i (zupełnie nierealna) nadzieja „powrotu na kontynent”, którą wyznawał do końca życia (1975 r.). Współcześni tajwańscy krytycy Chianga postrzegają jego rządy jako „symbol dyktatury i terroru”. Por. *Demontaż dyktatora*, „Forum”, nr 35, 27.08–2.09.2007, s. 12–15.

²¹ I. Masato, *Kitta Ikki to shao kkoka shugi* (*Kita Ikki and the Ultra-Nationalism*), Tokyo 1974, Yosenkaku, s. 7–8.

Japonii), zawierającą wykład panazjatyckich idei, często określaną jako japoński odpowiednik *Mein Kampf*. Wielu badaczy, w szczególności Maruyama Masao, jeden z najlepszych znawców myśli politycznej tego okresu, nazywa Kitę prawdziwym „ideologicznym ojcem japońskiego faszyzmu”²².

Co charakterystyczne, poza przywiązaniem do militarystyki, właściwym również dla reżimu i koncepcji Chiang Kai-sheka, faszyzm japoński odwoływał się przede wszystkim do wartości azjatyckich, a jego konstrukcja budowana była na podstawie przywiązania do tradycji cesarstwa, zasady konfucjanizmu i filozofii o silnym zabarwieniu religijnym²³. Główne przesłanie propagowanego przez państwo ducha *Bushido*, oparte na filozofii Shinto i Zenshu, także silnie nawiązywało do myśli konfucjańskiej. Wielu nacjonalistów, takich jak właśnie Kita Ikki czy Inoue Nissho, znajdowało się także pod silnym wpływem nauk mnicha Nichirena (1222–1282), który jako pierwszy nadał buddyzmowi silny odcień narodowy²⁴. Wspomniany Inoue utrzymywał nawet, że shintoizm jako „japońska religia państwowa” połączony z faszyzmem zapewni Japonii status azjatyckiego, a później światowego lidera. Natomiast doktryna, którą lansował Kita Ikki, częściej postrzegana jest jako próba adaptacji europejskiego faszyzmu, dokonana w celu wyłonienia jego rodzimej wersji zbudowanej na bazie idei Konfucjusza, przy czym Kita podzielał przekonanie o wyższości kulturalnej i moralnej Wschodu²⁵. Podsumowując kwestię należy zatem stwierdzić, że japoński faszyzm stanowił amalgamat tendencji militarystycznych, panazjatyckich i modernistycznych.

Jednoznaczna ocena tej problematyki jest skomplikowana; niektórzy badacze wskazują bowiem, że trudno w ogóle mówić o faszyzmie japońskim, skoro w kraju tym nie powstał właściwie żaden ruch polityczny aspirujący do przejęcia władzy, formalne struktury konstytucyjne i instytucjonalne pozostały nienaruszone, a parlamentaryzm w dalszym ciągu funkcjonował. Główna „polityczna presja” wystąpiła natomiast ze strony armii, a właściwie jej niewielkich, inspirowanych ideami nowego nacjonalizmu ugrupowań²⁶. W tym sensie różni się on od swych

²² M. Maruyama, *Thought and Behaviour in Modern Japanese Politics*, London 1963, Oxford University Press, s. 62; G.M. Wilson, *Kita Ikki's Theory of Revolution*, „Journal of Asian Studies”, Vol. 26, s. 89; A.J. Joes, *Fascism in the Contemporary World: Ideology, Evolution, Resurgence*, Westview Press, Boulder 1978, s. 153.

²³ W. Feng, *Nihon Fasshizumu no Kobo (The Rise and Fall of Japanese Fascism)*, Rokko Shuppan, Tokio 1989, s. 42.

²⁴ *Ibidem*, s. 34. Nichiren akcentował społeczno-polityczne funkcje religii i kultywował nacjonalizm, rozwijając koncepcję budowy (począwszy od Japonii) światowego, ziemskiego państwa Buddy. Jego szkoła była ostatnia w Japonii, co wiązało się m.in. z podniesieniem do rangi religii państwowej shintoizmu. Nichiren był daleki od tolerancji, uznając swą doktrynę za jedynie słuszną i wzywając do tępienia innowierców. Por. *A Dictionary of Buddhist Terms and Concepts*, Nichiren Shoshu International Center, 1983; P.B. Yampolsky (ed.), *Selected Writings of Nichiren*, Columbia University Press 1990; S. Arutjunow, G. Swietłow, *Starzy i nowi bogowie Japonii*, PiW, Warszawa 1973.

²⁵ W. Feng, *op. cit.*, s. 34.

²⁶ G.M. Wilson, *A New Look at the Problem of Japanese Fascism*, [w:] H.A. Turner Jr (ed.), *Reappraisals of Fascism*, New View Points, New York 1975, s. 199–214.

europjskich odpowiedników, gdyż nie był związany z oddolną formą działań przybierającą charakter ruchu masowego, lecz nadany był niejako „z góry” przez nieliczne środowiska dążące do transformacji ustrojowej w sensie ustanowienia militarystyczno-biurokratycznego reżimu. Ugrupowania faszystowskie stanowiły tu *sui generis* substytut armii, autorytet cesarza przekładał się z kolei symbolicznie na kult faszystowskiego lidera. Pomimo ewidentnego elitaryzmu, jaki cechował japoński (a później chiński) faszyzm, podobnie jak w Europie manifestowano tam niechęć do liberalizmu i komunizmu, akcentując obecność państwa w niemal wszystkich aspektach narodowej egzystencji.

Jak argumentuje Maruyama, rozwój faszyzmu w Japonii nastąpił w trzech etapach. Pierwszy datuje się na okres 1919–1931 i kształtował się w ramach aktywności politycznej prawicowo zorientowanych grup cywilów. Druga odsłona miała miejsce po inwazji na Mandżurię, a jej cechą charakterystyczną była dominująca rola środowisk wojskowych. W latach 1936–1945 w Japonii mamy już do czynienia z faszyzmem nie jako ruchem politycznym, lecz zorganizowaną strukturą władzy państwowej²⁷. Wojskowi otwarcie głosili wówczas ideologię faszyzmu, której koncepcje w sposób naturalny nawiązywały do odpowiedników funkcjonujących w innych regionach świata. Niemniej jednak występowały tutaj wątki charakterystyczne dla wersji japońskiej, które mogły stać się inspiracją dla ideologii Chiang Kai-sheka.

Po pierwsze, położono nacisk na rodzinę, której państwo stanowiło jedynie eskalację. Była to koncepcja, która z pewnością przemawiała do większości Azjatów, szczególnie w Chinach, które ze względu na wszechogarniający formalizm rodziny określane są niekiedy mianem „państwa familistycznego”²⁸. Akcentowanie roli struktur rodzinnych było w Japonii stałą częścią narodowej polityki, niespotykaną (na pewno nie w tej skali) w reżimach Włoch czy Niemiec.

Po drugie – japoński faszyzm przybrał silny odcień agrarny, co przejawiało się m.in. w postulatach nadania regionom wiejskim szerokiej autonomii, jako że miały one stanowić przeciwwagę dla ekspansji produkcyjnej miast. O ile postulaty antymodernistyczne i antyurbanizacyjne pojawiały się z różnym natężeniem w różnych odmianach ideologii faszyzmu, w Japonii tendencja do koncentracji władzy i wzmocnienia kontroli państwowej była wyraźnie limitowana doktryną agraryzmu²⁹.

Trzecim wyznacznikiem odrębności ideologii japońskiego faszyzmu była ideologia panazjatyizmu³⁰ – idea emancypacji narodów zamieszkujących Azję i ostatecznej klęski kolonializmu. W tym ujęciu „japońskość” skojarzono nie z in-

²⁷ M. Maruyama, *op. cit.*, s. 26–27.

²⁸ M. Granet, *Cywilizacja chińska*, Warszawa 1973, s. 392.

²⁹ Niektórzy utrzymują, że poglądy faszystów stanowiły odzwierciedlenie reakcyjnych obaw konserwatystów w stosunku do robotniczej biedoty, intensyfikowanych nieokreślonym procesem urbanizacji z drugiej połowy XIX wieku. Por. S. Payne, *A History of Fascism 1914–1985*, London 1997, s. 29.

³⁰ M. Maruyama, *op. cit.*, s. 34–51.

stytucją obywatelstwa, lecz z kulturą i przynależnością do narodu (*minzoku*) i organicznej wspólnoty krwi spajanej instytucją cesarstwa, językiem, obyczajowością i osadzoną silnie w historii mitologią; co budzi nieodparte skojarzenia z niemiecką tradycją volkistowską³¹.

Tym, co odróżniało faszyzm japoński od analogicznych zjawisk w Europie, było nie tylko to, że został on narzucony odgórnie, bez wsparcia ze strony ruchów masowych. W Niemczech i we Włoszech wyedukowane elity i studenci stanowili istotną podporę nadchodzącego nowego reżimu. Ten aspekt nie wystąpił w Japonii, gdzie intelektualisci i młodzież studencka w ogóle nie stanowili politycznego zaplecza dla faszyzmu, czego nie da się wytłumaczyć inną pozycją tych warstw w społeczeństwie czy też odmiennością kulturową. Niemniej, podobnie jak w Europie, faszyzm japoński zradycyzował się w miarę upływu lat 30. Zmiana ekipy rządowej w 1934 r. spowodowała przejęcie władzy przez siły partyjne w pełni utożsamiające się ze stanowiskiem wojskowych względem rozwiązania kwestii chińskiej. Jak zauważył Olavi K. Fähl, w rezultacie w Japonii doszło do znacznego umocnienia politycznego znaczenia militarno-biurokratycznej elity³².

Przy dzisiejszym stanie badań wiadomo już zatem, że analogie pomiędzy reżimem oraz ideologią Chianga a faszyzmem japońskim nie były przypadkowe. Jedną z możliwych tez odwołuje się do opisanych już realiów towarzyszących narodzinom Niebieskich Koszul, które zbiegły się z kulminacją japońskiego imperializmu (inwazja na Mandżurię w 1931 r.). Jest wielce prawdopodobne, że ta inwazja była bezpośrednim impulsem powołania *Blueshirts* do życia przez kadetów z Whampoa, studiujących wcześniej właśnie w Japonii. Wydaje się, iż teoria, w myśl której utworzenie wspomnianej organizacji było odpowiedzią na obcą agresję, a nie wyrazem dążeń do imitacji wzorów włoskiego faszyzmu bądź nazizmu, znajduje podstawy. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że wielu inicjatorów powołania tej formacji i jej duchowych ojców, takich jak Teng Jie czy Liu Jianqun, miało w 1931 r. niewielkie pojęcie o faszystowskim ruchu w Europie³³.

O ile wiedza wielu członków *Blueshirts* odnośnie do wydarzeń na Starym Kontynencie mogła być znikoma, o tyle nie można mieć pewności, że w niewiedzy trwali członkowie „osobistego Tongu” Chiang Kai-sheka, stanowiący głęboko zakonspirowaną grupę o nazwie Lixingshe³⁴. Ta licząca około 80 osób wywodzą-

³¹ Na temat ideologii volkistowskiej patrz: M. Maciejewski, *Ruch i ideologia narodowych socjalistów w Republice Weimarskiej. O źródłach i początkach nazizmu 1919–1924*, PWN, Wrocław 1985.

³² O.K. Fähl, *Fascism, Militarism or Japanism? The Interpretation of the Crisis Years of 1930–1941 in the Japanese English-Language Press*, Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Societas Finlandiae Septentrionalis Rovaniemi, Finlandiae 1985, s. 45.

³³ Ch. Doocum, *op. cit.*, s. 37.

³⁴ *Tongiem* nazywana jest w Chinach grupa osób złączonych przez wspólną sekretną działalność w ramach jakiejś zamkniętej grupy (również triady), której członkowie osiągnęli najwyższy stopień wtajemniczenia i przez wiele lat tworzyli strukturę na wzór rodziny (klanu), dowodząc swej lojalności względem lidera (mistrza). Lixingshe jest chińskim terminem nieprzetłumaczalnym

cych się z kręgów wojskowej akademii w Whampoa „grupa militarnej masonerii gloryfikującej faszyzm” pragnęła przejąć na swoje barki ciężar wdrożenia Trzech Zasad Ludu pod przewodnictwem najwyższego wodza – Generalissimusa³⁵. Aby utrzymać egzystencję Lixingshe w sekrecie, Chiang powołał szereg organizacji satelickich, takich jak Związek Towarzyszy Rewolucyjnej Armii, Związek Rewolucyjnego Ducha, Społeczeństwo Odrodzenia oraz związek Niebieskich Koszul. Tworzyły one „warstwę ochronną” wokół organizacji Lixingshe, która w ten sekretny sposób kontrolowała w szczytowym okresie nawet 500 tysięcy aktywistów z różnych związków satelickich. Niebieskie Koszule były zaledwie jednym z nich, choć dla opinii publicznej najbardziej rzucającym się w oczy z racji podobieństwa do ugrupowań włoskich lub niemieckich. Natomiast o istnieniu Lixingshe nie wiadano przez 40 lat (!), dopiero dzisiejsze badania powoli rzucają nieco światła na jej strukturę i charakter. Było tym bardziej osobliwe, że *de facto* od roku 1931 stanowiła ona (podporządkowaną co prawda Generalissimusowi) najbardziej wpływową siłę polityczną w kraju. Domyślano się jednak istnienia takiej organizacji, sugerując, że na treść zasad kulturowanych przez jej członków składały się: oddanie i wierność Chiangowi jako przywódcy, propagowanie Trzech Zasad Ludu, praktykowanie faszystowskich technik organizacyjnych i kult ducha japońskich samurajów³⁶.

Współcześnie, analizując korzenie japońskiego faszyzmu, wielu sinologów podkreśla niedocenianą wcześniej rolę sekretnych stowarzyszeń, takich jak wspomniane Stowarzyszenie Czarnego Smoka czy Stowarzyszenie Czarnego Oceanu, funkcjonujących częstokroć w ramach japońskiego, wojskowego reżimu³⁷. Podobieństwo Lixingshe, a poniekąd Niebieskich Koszul do wymienionych formacji uchwycił Chung Dooeum, wskazując, że obie działały w głębokiej konspiracji, realizowały zadania wywiadowcze i nie stroniły od terrorystycznych metod. Stowarzyszenie Czarnego Smoka nigdy nie przybrało formy ruchu masowego, gromadząc nie więcej niż 20 tysięcy członków w całej Japonii³⁸, ale podobnie jak Lixingshe funkcjonowało jako centrum kreacji legalnych, mniej lub bardziej jawnych satelickich ugrupowań. Warto wspomnieć, że analogicznie jak w Chinach okresu Nanking, wielu znaczących polityków i członków ekipy rządowej związanych z japońskim wywiadem było członkami Stowarzyszenia Czarnego Smoka lub podobnych organizacji³⁹.

na inne języki i w literaturze przedmiotu nie występują jego europejskie nazwy. Frederic Wakeman utrzymuje, że pełna nazwa brzmiała *Lixinshe San-min-chu-i*, tj. Stowarzyszenie dla gorliwego praktykowania Trzech Zasad Ludu bądź „akt siły”. F. Wakeman, *op. cit.*, s. 396.

³⁵ *Ibidem*, s. 397.

³⁶ Por. artykuł Xu Youwei i Philipa Billingsleya: *Behind the Xi'an Incident: the Case of Lixingshe*, „The China Quarterly”, June 1998, no 154.

³⁷ W. Feng, *op. cit.*, s. 72–75.

³⁸ Ch. Dooeum, *op. cit.*, s. 63.

³⁹ NA, R6 226/ 11 July 1945, Shanghai Investigation Files, Entry 182, box 11/72, Japanese Intelligence System, a memorandum. Cyt. za: Ch. Dooeum, *op. cit.*, s. 64.

Wiadomo, że Sun Yat-sen był bardzo zainteresowany działalnością japońskich tajnych stowarzyszeń, a Chiang z racji studiów w Tokio również musiał się z nimi zetknąć⁴⁰. Z pewnością imponowała mu ich działalność, czemu dał wyraz w swoim przemówieniu z 1932 roku skierowanym do kadetów z akademii Whampoa. Stawiał w nim za wzór ideologię imperializmu japońskiego i ducha samurajów, które „należało przyswoić, a następnie skierować przeciwko Japończykom”⁴¹. To przemówienie stało się podstawą domniemania, iż Chiang zamierzał dla potrzeb *Blueshirts* zaadaptować kodeks Bushido⁴². To nie był przypadek, że skierował te słowa do studentów akademii Whampoa, stanowiących w istocie awangardę rewolucyjnych przemian w Chinach, jako że z reguły to oni właśnie stanowili zasadniczy skład tajnych organizacji zorientowanych na odbudowę potęgi Państwa Środka⁴³.

Inaczej na ocenę potencjalnych zapożyczeń w sferze ideologii i organizacji *Blueshirts* wpływać mogą jednak udokumentowane wypowiedzi Chianga lub jego współpracowników. Niektóre osoby z bliskiego otoczenia Generalissimusa twierdzą bowiem, że o ile był on zorientowany w tajnikach japońskich stowarzyszeń, o tyle raczej się od nich odżegnywał. Odnosząc się do przyczyn powołania i charakteru Niebieskich Koszuł, miał m.in. skonstatować, że owszem, znane mu są szczegóły funkcjonowania Stowarzyszenia Czarnego Smoka, podobnie jak chińskich triad w Szanghaju, ale „preferuje system Czarnych Koszuł Benita Mussoliniego”⁴⁴. Ponad wszelką wątpliwość prawdziwe są również wypowiedzi Chianga z 1934 r., gdy stwierdził: „inne kraje, w których występuje jakieś dominujące ugrupowanie partyjne, są rzeczywiście rządzone przez to ugrupowanie. W Chinach dominującą partią jest Kuomintang, ale w istocie funkcjonuje on bardziej jako formalne ugrupowanie i nie posiada rzeczywistej władzy. Faszystowskie partie w innych krajach odniosły sukces i nieustannie rozbudowują swoją władzę. Dlatego deklaruję, że Chiny także potrzebują partii faszystowskiej”⁴⁵. Takie informacje i wypowiedzi wprowadzają pewien zamęt, niemniej jest wątpliwe, aby owładnięty panazjatyckimi koncepcjami Chiang stawiał wyżej włoskie wzorce organizacyjne i bezkrytycznie aprobował europejskie idee, nie dokonawszy ich diametralnej sinizacji.

Jest oczywiste, że Generalissimus dążył do ustanowienia rządów faszystowskich, wiele faktów wskazuje jednak, że bardziej inspirujący był *casus* azjatycki

⁴⁰ Ch. Doocum, *op. cit.*, s. 63.

⁴¹ J. Jieshi, *Jiangshui (The Collection of Jiang Jieshi's Speeches and Talks)*. *Lixing zhexue*, Chuangpu Chubanshe, Chongqing [b.r.w.], s. 1.

⁴² L. Eastman, *The Abortive Revolution. China under Nationalist Rule, 1927–1937*, Harvard University Press, Cambridge 1974, s. 36.

⁴³ K. Laitinen, *Chinese Nationalism in the Late Qing Dynasty*, Curzon Press Ltd, London 1990, s. 49.

⁴⁴ Ch. Chieh-Ju, *Chiang Kai-Shek's Secret Past: The Memoir of His Second Wife*, Westview, Oxford 1993, s. 200.

⁴⁵ Ch. Doocum, *op. cit.*, s. 75.

(japoński) niż europejski. Można oczywiście utrzymywać, że ideologia chińskiego nacjonalizmu autorstwa Sun Yat-sena, którą rozwijał później Chiang, wykazywała pewne konotacje z myślą Mussoliniego z lat 20., podobnie jak program Kuomintangu z hasłami włoskich narodowców, ale bardziej widoczne są różnice. Nieobecny był tu chociażby ekspansywny imperializm, typowy dla żadnego podbojów Mussoliniego, gdyż pomimo inspiracji japońskim panazjatyzmem priorytetem Chianga było zjednoczenie Chin, a nie podporządkowanie obcych terytoriów. Również relacje między Chinami a Włochami nie pozwalają na przypuszczenia, że wpływ Italii na postrzeganie faszyzmu w Państwie Środka był istotny; kontakty z Niemcami były rozwinięte na znacznie większą skalę. Niemieccy doradcy wojskowi oraz inżynierowie wnieśli zauważalny wkład w rozwój chińskiej gospodarki i wojskowości; Włochy nie były w stanie, chociażby ze względu na niższy stopień industrializacji, dostarczyć podobnego wsparcia. Sam Chiang bardzo cenił przysłanych do Chin niemieckich oficerów, ale jego bliskie relacje z tym środowiskiem nie zwiększyły podziwu dla nazistów, jako że interesowały go przede wszystkim środki, dzięki którym udało im się przejąć władzę, i struktury organizacyjne NSDAP⁴⁶.

Należałoby także zwrócić uwagę na inne, nie mniej istotne fakty, które podważają rolę wzorców płynących z III Rzeszy w procesie powoływania *Blueshirts*. Po pierwsze, nie ma dowodów świadczących o tym, że nazisci w jakikolwiek sposób zaangażowani byli w ten proces: archiwa niemieckie opisują nawet zaskoczenie własnych służb dyplomatycznych wywołane faktem „powołania pierwszej faszystowskiej organizacji w Chinach”⁴⁷. Po drugie, jak pisze Lloyd Eastman, w latach 1928–1931, w których wpływy niemieckich inżynierów i doradców wojskowych były największe, tylko niewielu z nich mieniło się zwolennikami ideologii głoszonej przez Hitlera; np. zaś pobyt w Chinach Maxa Bauera (już zadeklarowanego nazisty) był zbyt krótki. Po 1934 roku wpływy niemieckich wojskowych w armii chińskiej zwiększyły się znacznie, ale wciąż ograniczały się *stricte* do szkolenia militarnego, a Chiang energicznie zwalczał jakiegokolwiek próby uzyskania kontroli nad swoimi jednostkami przez zagraniczne siły⁴⁸.

O tym, że lider Kuomintangu nie wzorował się dokładnie na dokonaniach Mussoliniego czy Hitlera, świadczy również fakt, że jego faszyzm miał, idąc za wzorem japońskim, ściśle elitarny charakter. Co prawda Ruch Nowego Życia miał zaangażować masy, ale same metody działania Chianga zdają się potwier-

⁴⁶ Kilku niemieckich wojskowych wysłanych do Chin zostało przyjaciółmi i osobistymi doradcami Chianga w sprawach militarnych. W. Kirby, *Germany and Republican China*, Stanford University Press, 1984; B.K. Walsh, *The German Military Mission in China, 1928–1938*, „The Journal of Modern History”, University of Chicago Press, Vol. 46, no 3, September 1974, s. 502–512. Por. także U. Ratenhof, *Die Chinapolitik des Deutschen Reiches 1871–1945*, Harald Boldt Verlag, Boppard am Rhein 1987.

⁴⁷ Ch. Dooeum, *op. cit.*, s. 76.

⁴⁸ L. Eastman, *The Rise and Fall of the 'Blue Shirts': a Review Article*, „Republican China” 1987, Vol. 13, s. 25–48.

dzać, że nie oczekiwał wsparcia ze strony proletariatu. Liderzy *Blueshirts* nie wywodzili się ze środowisk robotniczych, a sam Chiang Kai-shek nie przywiązywał szczególnej wagi do tej, nielicznej zresztą w Chinach warstwy społecznej, co silnie kontrastuje ze strategią faszystów europejskich. Nieufność Chianga do mas poświadcza elitarny wizerunek formacji Lixingshe i Niebieskich Koszul, które nawiązywały w większym stopniu do rodzimej tradycji tajnych stowarzyszeń, stanowiąc relatywnie nieliczną grupę chińskich lojalistów przysięgających wierność ideałom na portret Chiang Kai-sheka. Istniała znaczna różnica pomiędzy tą grupą a „tłumami salutującymi w Norymberdze swemu Führerowi lub masami pozdrawiającymi gestem zaciśniętej pięści il Duce na Piazza di Roma”⁴⁹. Faszystowskie ugrupowania w Europie nie dążyły do utrzymania większości swych działań w sekrecie, gdyż ich siła tkwiła w zdolności do głoszenia otwartej propagandy i umiejętnej kreacji ruchów masowych, stanowiących zasadnicze polityczne wsparcie. Warto też zwrócić uwagę, że sam Kuomintang, w którego łonie funkcjonowały tajne organizacje powołane przez Chiang Kai-sheka, miał charakter o wiele bardziej heterogeniczny na tle stosunkowo jednolitych partii faszystowskich. Współcześnie wielu badaczy twierdzi, że Kuomintang czerpał z dorobku politycznych ugrupowań Zachodu, ale przejął więcej tradycji demokratycznych niż dyktatorskich. Ma o tym świadczyć m.in. to, że pomimo reorganizacji na wzór bolszewicki pozostał on właściwie zbiorem zróżnicowanych ideowo frakcji, złączonych autorytetem Chianga i głoszonych przez niego idei⁵⁰.

Podsumowując należałoby stwierdzić, że zarówno polityczne cele, jak i działania Niebieskich Koszul trzeba rozpatrywać w kategoriach elitarystycznej, azjatyckiej odmiany faszyzmu. Wiele wskazuje na to, że Chiang Kai-shek w latach 30. zbyt daleko odszedł od spuścizny ideowej Sun Yat-sena, aby traktować faszyzm jako zaledwie środek do realizacji Trzech Zasad Ludu. Koncepcja *Führerprinzip*, której wyraźnie hołdował, była w oczywisty sposób sprzeczna z wizją struktury partii rządzącej i samego rządu, jaką lansował „doktor Sun”, szczególnie w kontekście ostatniej fazy chińskiej rewolucji, jaką miała być konstytucyjna demokracja⁵¹. Również organizacja Niebieskich Koszul, podporządkowana bez reszty woli wodza, kultywowała hasła i działania typowe dla ugrupowań faszystowskich, luźno tylko powiązane z zaleceniami Sun Yat-sena, ale w zdecydowanie zsinizowanej (bądź zjaponizowanej) wersji. Formacji Niebieskich Koszul zasadnie przypisuje się antykomunizm, antyliberalizm i antimaterializm, ale przede wszystkim apologetyzację tradycyjnych chińskich wartości; przenikał ją duch militarystyki i uniformizacji, skorelowany ze wspomnianą już wcześniej zasadą

⁴⁹ F. Wakeman, *op. cit.*, s. 426.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 427.

⁵¹ Sun Yat-sen sformułował teorię trójfazowej rewolucji, wyróżniając fazę zjednoczenia militarnego, politycznej kuratelii nad narodem i konstytucyjnej demokracji. Należy pamiętać, że pomimo zalecaniej przez Suna reorganizacji Kuomintangu na wzór bolszewicki, nigdy nie wspominał on o personalnej dyktaturze któregoś z członków tego ugrupowania. Por. A. Wells, *Political Thought of Sun Yat-sen: Development and Impact*, Palgrave, Basingstoke 2001, s. 183.

wodzostwa⁵². Idea rewolucji odgórną, narzucającej powrót do starych wartości, realizowana była w oparciu o kręgi wojskowych, inspirowanych japońską odmianą faszyzmu i nacjonalizmem kulturowym w ramach tajnych stowarzyszeń, takich jak *Black Dragon Society*. Paralelizm chińskich i japońskich koncepcji wystąpił na płaszczyźnie filozoficzno-religijnej, determinując podobne rozumienie ideologicznych podstaw autorytaryzmu i totalitaryzmu w Europie. Japoński faszyzm rozwijał się w bliskiej korelacji z religią Shinto, w związku z czym stosunkowo łatwo i szybko stał się składową rodzimej kultury; analogiczna sytuacja wystąpiła w Państwie Środka, gdzie faszyzm przyjął formę myśli odwołującej się do ugruntowanej i znanej Chińczykom tradycji konfucjańskiej.

Metody wykorzystywane do zintegrowania działań *Blueshirts* ze społeczno-politycznym życiem w Chinach odzwierciedlały zatem doświadczenia, jakie wcześniej stały się udziałem działających w sekrecie japońskich organizacji. Warto dodać, że nie stało się to źródłem sukcesu Niebieskich Koszul, a faszyzująca ideologia Chiang Kai-sheka dekady Nanking nie wzbudziła wystarczającego społecznego odzewu. Ruch Nowego Życia okazał się, jak określił Lloyd Eastman, kolejną „nieudaną rewolucją”⁵³, a idee propagowane i wdrażane pod przewodnictwem Chiang Kai-sheka nie zyskały wsparcia zarówno ze strony mas, jak i ziemiańskich elit. Wynikało to przede wszystkim z niedostosowania programu *Blueshirts* do potrzeb ewoluującego chińskiego społeczeństwa, którego nie pociągały ani tradycyjne wartości, ani propaganda rygorystyki moralnej, tym bardziej że towarzyszyła im korupcja, biurokracja i osławiony „biały terror”. Odwołanie do sino-japońskich tradycji nie przyniosło oczekiwanych rezultatów w postaci moralnej transformacji Chińczyków i wzorowanego na przykładzie Włoch lub Niemiec narodowego odrodzenia – i jakkolwiek myśl i dokonania europejskiego faszyzmu okazały się pewną formą inspiracji, to nie były jednak źródłem bezpośredniego wpływu na idee Chiang Kai-sheka w okresie Nanking.

DIE GEBURT UND QUELLEN DER IDEOLOGIE DES CHINESISCHEN FASCHISMUS IN DER NANKING-ZEIT (1927–1937)

Zusammenfassung

In den letzten Jahren führten Historiker und Sinologen Streit über den Charakter der Regierung Chiang Kai-sheks in China in der Zeit der so genannten Nanking-Dekade. In diesen Diskussionen wird oft das Problem der Quellen weggelassen, die zur Inspiration der Ideen wurden, die im Rahmen der von Chiang gebildeten Gruppierung der Blauen Hemde lanciert wurden. Wenn auch die Mehrzahl der Forscher italienische und deutsche Gruppierungen als Muster dieser Organisation annimmt, versucht der Autor dieses Aufsatzes die These zu beweisen, dass Chiang Kai-shek sich hauptsächlich auf früher bestehende asiatische Muster berief, sowohl im strukturellen wie im Ideenbereich, und wenn er für den Faschismus typische Lösungen adaptierte, dann basierte er vor allem

⁵² Ch. Dooeum, *op. cit.*, s. 264.

⁵³ L. Eastman, *The Abortive Revolution...*, s. 36 i nast.

auf der japanischen Version. Die Blauen Hemde kennzeichnete der Elitarismus, Antikommunismus, Antiliberalismus und Antimaterialismus, vor allem aber der Kult traditioneller chinesischer Werte, verkoppelt durch den Militarismusgeist, die Uniformisierung und das Führerprinzip. Die Idee einer von oben kommenden Revolution, die die Rückkehr zur konfuzianischen Tradition aufzwang, wurde mit Unterstützung militärischer Kreise realisiert, die von dem japanischen imperialen Nationalismus fasziniert waren und die Erfahrungen asiatischer Geheimverbände nutzten. Sowohl die Ideen wie auch die Erfolge Mussolinis und Hitlers werden hierbei nur als eine der Inspirationsformen der Ideologie Chiangs in der besagten Zeit angesehen.